
Філософський дискурс

УДК 177:61

Туренко В. Е.*Аспірант кафедри філософії Інституту філософської освіти і науки НПУ імені М. П. Драгоманова***КОНЦЕПТ ЛЮБОВІ ЯК ЕРОСУ В «ЕВДЕМОВІЙ ЕТИЦІ» АРИСТОТЕЛЯ**

Автор в даній науковій студії прослідковує на сторінках «Евдемової етики» вчення Аристотеля про любов як «ерос». В статті доводиться оригінальність та специфіка погляду давньогрецького мислителя на любов і його вплив на подальший історико-філософський дискурс.

Ключові слова: *Аристотель, ерос, етика, любов, людина, життя, філософія любові.*

Ідея любові як еросу пройшла червоною ниткою через усю західноєвропейську історико-філософську та історико-культурну традицій. Дана ідея впливала по-різному не тільки на філософську, теологічну думку, а і на мистецтво, літературу, взагалі на суспільство, на людей. Аристотель, один з класиків та фундаторів західноєвропейської філософської думки, відомий нам, в першу чергу, як теоретик такого різновиду любові як філії, тоді як розуміння ним еросу частіше за все оминається, відповідно це й робить актуальною дану наукову студію.

Наукові розвідки західних А. Грюна, К. Ендрю, Д. Камінса, Д. Констана, Д. Майєра, Д. Оуенса, М. Пакалюка, Е. Саліма, та російських і українських дослідників А. Гусейнова, О. Золотухіної-Аболіної, В. Малахова, С. Соловйової, М. Солопової з філософії любові та аристотелівського корпусу стали теоретико-методологічною основою для нашої роботи. Проте, слід відзначити, що в зарубіжних дослідженнях робиться увага на ідею любові лише через призму «Нікомахової етики», а в російських наукових студіях робиться розгляд «Евдемової етики» в контексті аналізу дружби. Варто також зазначити, що при розгляді

«Евдемової етики» ми спираємося на думку відомих російських дослідників А. Гусейнова [3] та М. Солопової [8], які до тексту відносять не п'ять глав, а вісім.

Відповідно, метою нашого дослідження — проаналізувати розуміння ідеї любові як еросу в «Евдемовій етиці» Аристотеля.

Стихійність, випадковість та сила еросу

Аристотель розглядаючи питання що людина робить добровільним, а що ні, зауважує в «Евдемовій етиці», що любов (ерос) — недобровільна, оскільки вона сильна, та здатна перемагати людське єство (διὸ καὶ τὸν ἔρωτα πολλοὶ ἀκούσιον τιθέασιν, καὶ θυμοὺς ἐνίους καὶ τὰ φυσικά, ὅτι ἰσχυρὰ καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν· καὶ συγγνώμην ἔχομεν ὡς πεφυκότα βιάζεσθαι τὴν φύσιν) [Eth. Eud. II 1225a21]. Ідея, що ерос є недобровільним, запозичена від промови Сократа в «Федрі» Платона. Так, згідно думки Сократа, що потяг, який незважаючи на розум перемогло над розумом, що допомагає у правильній поведінці — відтепер звівся до насолодження красою і підкорило собі усю поведінку людини — називається через свою всемогутність любовню еросом («ἧς δ' ἔνεκα πάντα τὰ πρόσθεν εἴρηται, σχεδὸν μὲν ἤδη φανερόν, λεχθὲν δὲ ἢ μὴ λεχθὲν πάντως σαφέστερον· ἢ γὰρ ἄνευ λόγου δόξης ἐπὶ τὸ ὀρθὸν ὀρμώσης κρατήσασα ἐπιθυμία πρὸς ἡδονὴν ἀχθεῖσα κάλλους, καὶ ὑπὸ αὐτῶν ἐαυτῆς συγγενῶν ἐπιθυμιῶν ἐπὶ σμάτων κάλλος ἐρρωμένως ῥωσθεῖσα νικήσασα ἀγωγῆ, ἀπ' αὐτῆς τῆς ῥώμης ἐπωνυμίαν λαβοῦσα, ἔρωσ ἐκλήθη») [Phaedr. 238c-d].

Відповідно, в цитаті Стагірита можна прочитати три аспекти онтології Еросу:

- випадковість;
- могутність;
- «мета-фізичність»

Те, що ерос стихійний та некерований — є взагалі традицією для розуміння сутності любові в Давній Греції. І хоча Аристотель не говорить про випадковість еросу в міфологічному контексті, все ж він не може заперечувати і стверджувати, що людина здатна керувати любов'ю. Любов — дійсно не «від світу цього», вона над нами. І не дивно, що унікальність природи Еросу полягала в тому, що під владою його було все, згідно давньогрецькою міфологією — і боги Олімпу, і смертні люди. Тому й таку всемогутність, всеохопність Еросу Платон у «Бенкеті»

пояснює легендою про народження його від Поросу та Пенії, а звідси його маргінальну, амбівалентну природу.

Любов — дійсно не є щось наперед заданим нами. Ми не можемо полюбити із власної волі. Ми можемо лише обрати, але до кінця — предмет любові — є таким, що поза нашої волі. В цьому контексті досить мудрим є вислів М. Бубера «Любов не належить ні мені ні тобі, вона між нами, між Я і Ти». Любов завжди «трапляється» в нашому житті, коли ми не чекаємо на неї, проте наше серце та душа готові прийняти її та нести відповідальність і піклуватися про цей найбільший Дар в житті.

Про випадковість еросу, випадковість виникнення любові (її дискурсу, риторики) дуже влучний образ застосував Р. Барт у «Фрагментах мови закоханого». Любов настільки несподівано виникає, вривається в наше повсякденне існування немов та несподівана бесіда про бенкет в будинку Агафона, яку затіває Аполлор із другом йдучи до Афін [1, с. 156]. Дійсно, любов — завжди випадковість, проте предмет любові — ні. Ми не знаємо місце і час нашої першої зустрічі з любов'ю, з тим в кого будемо закохані, але кохана особистість — не випадкова, вона обрана нами серед сотні тисяч людей. Вона — найщасливіша невідповідність, яка тільки може трапитися в нашому житті. Врешті решт, можна сказати, що ерос — це «випадкова невідповідність», випадковість, на яку ми згодні, яку ми всі чекаємо. Така особлива випадковість, на яку ми ладні пожертвувати усім — власним щастям, добробутом, успіхами, здоров'ям; лишень бути з тим, кого ми любимо, хто наповнює наше життя сенсом та надає крила, себто натхнення. —

Через те, що вона «випадковість», виникає в серці людини стихійно — все це свідчить про її «силу». Фундаментально розтлумачив зв'язок любові та сили у М. Шелер у праці «Ordo amoris». Згідно німецьким мислителем, любов розглядається як особливого роду сила, яка скеровує (інтенціонує) «кожну річ» в сторону властиву їй досконалості. Сила любові виражає себе не тільки в контексті пізнання, але й також у досвіді безсилля та насилля [Див.:11]. Проте розгляд безсилля та насилля в дискурсі любові — тема окремого дослідження.

Те, що любов, на думку Аристотеля, сильна — це говорить імпліцитно про її владу над людським еством. В любові, як стверджує сучасна російська дослідниця С. Соловейова, поєднуються сила як напір та влада як вплив — через це і виникає любовна боротьба. Люблячий оповитий путами любові, підкорений влади почуття. Двома силовими каналами любові виступає ніжність (відмова від тиску, сила, яка охоплює кохану

особистість) та пристрасть (відкрита демонстрація сили, яка стає схожою на виклик). Ніжність як тип сили народжує заступницький характер влади в любові. Із пристрастю «поряд» знаходяться сексуальність, ревність, агресія, з ніжністю пов'язані піклування, підтримка, участь. Підсумовуючи, можна сказати, що сила в любові конститує особливу та специфічну владу — владу заклику та визнання Іншого, в любові влада не владарює, а преображає силу екзистенції будь-якої людини [7, с. 40].

Відповідно, ерос будучи такою сильною і надаючи нездоланну могутність тим, хто у його владі — все витримує. Вона (любов — В. Т.) завжди підставляє плече іншому, щоб його підтримати і понести. Вона завжди поруч з ним, незважаючи на те, як він розвивається і себе проявляє. Любов залишається при людині у всіх її блуканнях і сум'ятті. Вона здатна на це тільки тому, що всьому вірить і все, сподівається всього, тому що бачить в іншому добро і сподівається, що це добре зерно в ньому буде проявлятися дедалі більше. Вона немов колона, на якій тримається будівля взаємних відносин. У любові перебуває сила. Грецьке слово «αυέουσαι» — означає «витримувати», «переносити», походить скоріш за все з мови «воїнів». Воно означає «залишитися, щоб відбити ворожий наступ», «вистояти перед наступом, не ухилитися». Любов не так легко змусити вдатися до втечі. Вона бореться проти ворожих сил. Вона вірить у перемогу. Вона сильніша за життя та могутніше за смерть, а звідси «Водам великим любові не вгасити, ані рікам її не затопити» (Пісня Пісень 8, 6) [2, с.107].

Сміливість еросу

Наступна цитата в розуміння любові як еросу в «Евдемовій етиці» можна побачити в контексті розгляду Аристотелем специфіки та природи сміливості. На думку Стагірита, існує п'ять видів сміливості, останній з них — якраз пов'язаний із еросом. Адже, як зазначає давньогрецький філософ, закоханий радше сміливий, аніж боягуз і може перенести та витерпіти багаточисленні небезпечності [Eth. Eud. III 1229a21].

Те, що людина охоплена еросом і надзвичайно смілива Аристотель також запозичив у Платона, а саме в «Бенкеті». Давньогрецький мислитель, у вуста Федра закладає такі слова, що для люблячого «кинути кохану особистість напризволяще або не допомогти йому, коли він в небезпеці, та хіба знайдеться на світі такий боягуз, в якого сам Ерот

не вдихнув би звитягу, уподібнивши його природженому хороброму? І якщо Гомер говорить, що деяким героям відвагу дарує бог, то люблячим дарує її ніхто інший, як Ерот» [Symp.179a-b].

Відповідно, завдяки любові люблячий все витримує. Любов завжди підставляє плече іншому, щоб його підтримати і понести. Вона завжди поруч з ним, незважаючи на те, як він розвивається і себе проявляє. Любов залишається при людині у всіх її блуканнях і сум'ятті. Вона здатна на це тільки тому, що всьому вірить і все, сподівається всього, тому що бачить в іншому добро і сподівається, що це добре зерно в ньому буде проявлятися дедалі більше. Вона немов колона, на якій тримається будівля взаємних відносин. У любові перебуває сила. Грецьке слово «ἀνέχουσα» — означає «витримувати», «переносити», походить скоріш за все з мови «воїнів». Воно означає «залишитися, щоб відбити ворожий наступ», «вистояти перед наступом, не ухилитися». Любов не так легко змусити вдатися до втечі. Вона бореться проти ворожих сил. Вона вірить у перемогу. Вона сильніша за життя [2, с.107]

Про сміливість та безстрашність еросу, Платон також вкладає у уста Діотими: «Ерос бідний і, всупереч поширеній думці, зовсім не вродливий і не ніжний, а грубий, неохайний, не взутий і без прихисту; він валяється на голій землі, під відкритим небом, біля дверей, на вулицях і, як справжній син своєї матері, з потреби не виходить. Але з іншого боку, він по-батьківськи тягнеться до прекрасного і досконалого, він хоробрий, сміливий і сильний (Вид. авт — В. Т.), він вправний ловець, невпинно буде будинки, він жадає розумності і досягає її, він все життя зайнятий філософією, він вправний чародій, чаклун і софіст. За природою своїй він ані безсмертний, ні смертний, в один і той же день він то живе, і розцвітає, якщо справи його хороші, то помирає, але успадкувавши природу батька, оживає знову. Він знаходиться також посередині між мудрістю і невіглаством» [Symp.203d-e].

Така нездоланність через сміливість еросу, пройшла червоною ниткою в історико-філософському дискурсі. Адже, терпіння стоїть на першому місці в християнській атрибутиці любові (Див. 1 Кор. 13), бо вона живе завдяки терпінню. Терпіння — є її онтологічна основа: це її минуле, теперішнє і майбутнє. Завдяки терпінню — людина стає сміливою, їй нічого вже не страшно.

Без терпіння любов не може існувати так, щоб стати дійсно «сильною немов смерть». Терпіння як атрибут любові породжує взаєморозуміння, повагу, увагу до коханої особистості. Ця чеснота дозволяє прощати,

але не «потакати» слабкостям любимої людини; любові терпіння допомагає по-іншому подивитися на того, кого ми любимо: не «рожевими окулярами» і не злим, ображеним оком, а так, щоб усвідомити, що якщо вона щось зробила, то і я також це зробив, адже в любові «двоє стають єдиною плоттю» — і все що робить хтось з люблячих водночас робить і інший; а отже і відповідальність за всі вчинки вони несуть по життю разом, спільним союзом любові.

Інший східний патрист, Григорій Богослов, показуючи дивовижність і таємничість того, що відбувається в людині, коли вона любить особу протилежної статі пише зв'язані узами любові, замінюємо ми один одного і руки, і слух, і ноги. Ця любов надто слабого робить вдвічі сильнішим, дістає велику радість тим, хто немічний [PG37, 542]. Люблячи, ми стаємо сильніше, завдяки тому, що ми не одні в цьому світі, ми усвідомлюємо, що є та людина, на яку можна дійсно покластися, яка може розділити з Тобою як скорботи так і радощі.

Зв'язок еросу та філії

Аристотель, як теоретик філії не зміг оминати розгляду зв'язку її з еросом. Так, він зазначає, що «не може бути любові без дружньої симпатії» («οὐθείσϋαρ»ἐραστῆς ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ») [Eth. Eud. VII 1235b20). Ця думка запозичена Стагіритом з трагедії Евріпіда «Троянки» (Див.: Eur. Tro. 1051). Відповідно тут постає питання навіщо еросу філія, адже як ми бачимо остання є частиною першої? Через це необхідно розглянути в загальних рисах природу еросу та філії.

Відомий російський антикознавець О. Чанишев зазначає, що ерос, для давніх греків — це перш за все, любов-пристрась, любов, яка межує з безумством, безумна любов [10, с. 44]. Словом ерос, давні греки позначали почуття, яке повністю поглинає всі інші почуття. Продовжуючи думки свого співвітчизника, С. Євтушенко наголошує, що під еросом слід розуміти любов, яка включає в себе не лише сексуальний, але й духовний елементи, причому сексуальне має превалююче значення на основі своєї генетичної першості [4, с. 100].

Цей термін детермінує любов-пристрась, ревності та чуттєвий потяг і пов'язаний з ним пафос афектної, чуттєвої сторони. Ерос виражає царюючу в природі полярність та непереборну тягу до її подолання. Ерос — це й пристрасна самовіддача, восторженна любов, яка дивиться на свій «предмет» ніби «знизу догори», не залишаючи в собі місця для

жалю та співчуття для самого себе [10, с. 59]. Видатний західний мислитель П. Тіллїх, досліджуючи поняття любові в давньогрецькій мові зауважує, що ерос протистоїть філії як якості любові. Ерос являє собою трансперсональний полюс, тоді як філія характеризує особистісний полюс. Бажання людини реалізувати себе за допомогою союзу з іншим, лежить в основі як еросу, так і філії [9, с. 153].

Адже, греки словом «філіа» позначали зв'язок індивідів, який обумовлений соціальним або особистим вибором. Це внутрішня схильність, потяг, який зростає з інтимної близькості та зверненням до конкретної особистості. Ця любов зачіпає відносини близьких один до одного людей; вона зазвичай задовольняється присутністю любимої людини та розвитком природних почуттів. Ці почуття, які з'являються без особливих зусиль в процесі особистого спілкування, їх цінність в тому, що вони необхідні людині як цілісній особистості, а не як узятій в окремих її особливостях. «Любов-дружба» — це потяг до самого предмету любові, який виростає із спільного життя, взаємної єдності поглядів на різні речі та явища [10, с. 45]. Тому, філія залежить саме від еросу; вона передбачає простоту у відносинах з об'єктом любові [9, с. 154].

Головний душевний стан в цьому випадку — «духовний спокій», внутрішня близькість, взаєморозуміння, що однак, не означає холодного розрахунку чи сліпої імпульсивної пристрасті. Таким чином, «філія» означає духовну, відкриту любов, яка заснована на внутрішній симпатії, і яка виражає поєднання подібних (тоді як ерос — це поєднання і боротьба протилежних) принципів Більш спокійною за суттю є «філія». Іменник філія має своїм дієсловом «філео». У такій любові набагато більший спектр значень, ніж у понятті «ерос». Такою любов'ю можна любити багато явищ і предметів: гори, брата, батьків, цінності, вади тощо. Звідси фактично ерос — похідний від філії, адже, з лінгвістичної точки зору, останнє — є ширшим [10, с. 45].

Відповідно для любові як такої необхідно не лише ерос, а і філія. Для Стагірита, ерос є несамодостатнім, він потребує щось більш гуманне, спокійне. На думку В. Малахова «перш за все, оскільки дружба може бути розглянута як рід любові, про неї можна з повним правом сказати, що вона являє собою наочний, емпіричний переконаний приклад того, що слідом за Б. Паскалем, Е. Левінас йменував «любов'ю без похоті» — любов, яка не має чуттєвого самоутвердження в Іншому.

Як чистий досвід відносин, любов-філія, дружня любов характеризується внутрішньою цнотливістю: є аспекти любовного почуття,

які відриті усім іншим видам людської любові, навіть любові батьківській — та строго як належать дружбі. Навіть співчуття як таке, абсолютно особливим чином, припускає у людини здатність чуттєво «увійти» в іншого, розташувати в ньому власне Я з властивим згаданому Я «завзятістю в бутті» — і виявити, визначити за допомогою цього проєктованого завзятості міру і характер життєвого неблагополуччя того, кому ми співчувати.

Дружба ж, оскільки вона залишається саме дружбою, налаштовує, навпаки, на суб'єктивну стриманість відносного іншого, на надання цьому нашому іншому права бути-при-собі, у своїй незахопленості нами. Щоб бути здатним до приятельства, потрібно мати в душі якийсь ресурс чистоти і незайнятості; це ж якість необхідно і для того, щоб попросту бачити, розпізнавати й цінувати прояви дружби [6, с. 130–131].

Також щодо зв'язку філії та еросу, Аристотель в «Евдемовій етиці» зазначає: «звичайно, друзям потрібно бути разом, адже не випадково говорять «біда, якщо друг далеко», тому якщо ви в біді не треба випускати з виду одне одного. Звідси, і любов здається схожою на дружбу; адже і закоханий намагається не відходити від коханого, і не стільки, тому, що це потрібно, скільки підкоряючись почуттю» [Eth. Eud.VII 1245a22–25].

Через це, як ми бачимо велику роль відіграють очі, безпосереднє бачення одне одного. Проте, Платон говорить лише про значення очей в контексті «еросу», а саме «любов (ерос), оскільки вона немовби вливається ззовні (а не є внутрішній потік для того, хто нею володіє), причому вливається через очі, в давні часи, справедливо йменувалась «ллюбов» (εσρος), адже ми (давні греки — В. Т.) тоді, користувалися омікроном замість омеги [Crat. 420b], тобто несла суто філософське навантаження. Коли ж ми почали вживати «омегу» вона стала йменуватися «любов» — тобто з суто філософського змісту перейшла в суто філологічний: стало просто словом як таким».

Натомість, Стагірит говорить в «Нікомаховій етиці» головним чином про значущість очей як для дружби так і для любові. Зокрема, він зазначає, що найбільша радість — це бачити люблячу нам людину [Eth. Nic. 1171b 30]. Це є радістю, бо любов — є світоносне начало, яке осяює людське життя, вона «світліше од тисячі сонць». Любов — це абсолютне Благо (з великої літери — В. Т.), що здатне породжувати щиру доброту, совість, правду, співстраждання, милосердя і т. п.

Таким чином, проаналізувавши ідею любові-еросу в «Евдемовій етиці» Аристотеля можна зробити такі висновки:

Ерос Аристотеля та ерос Платона — має одну головну відмінність, перший фактично не має якоїсь трансцендентної (міфологічної) основи. Стагірит розглядає ерос виключно як унікальний та своєрідний феномен людського життя.

В «Евдемовій етиці» давньогрецький мислитель зацентровує особливу увагу на двох аспектах феномену еросу: еросу та зв'язок еросу з філією (любові з дружбою).

Список використаних джерел:

1. Барт Р. Фрагменти мови закоханого / Р. Барт. — Львів: Культурологічний журнал «І», 2006. — 340 с.
2. Грюн А. Жити в домі любові / А. Грюн. — Львів: Свічадо, 2004. — 120 с.
3. Гусейнов А. А. Этические сочинения и этическая система Аристотеля / А. А. Гусейнов / Аристотель. Эвдемова этика. — М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2011. — С. 348–370.
4. Евтушенко С. П. Эрос и агапе: гносеологический аспект / С. П. Евтушенко // Вопросы философии — 1999 — № 10. — С. 99–109.
5. Золотухина Аболина Е. В. Безответная страсть: разрушение и созиданье / Е. В. Золотухина-Аболина. Повседневность: философские загадки. — К.: Ника-Центр, 2006. — С. 103–120.
6. Малахов В. А. Дружба как род любви / В. А. Малахов / Дружба: ее формы, испытания и дары. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008.
7. Соловьева С. В. Любовь как феномен власти / С. В. Соловйова // Вопросы философии — 2010 — № 10 — С. 38–50.
8. Солопова М. А. К проблеме трех средних книг «Никомаховой» и «Евдемовой» этик Аристотеля / М. А. Солопова / Аристотель. Эвдемова этика. — М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2011. — С. 371–405.
9. Тиллих П. Любовь, сила и справедливость / П. Тиллих / Трактаты о любви: Сб. текстов. — М.: ИФ РАН, 1994. — С. 147–157.

10. Чанышев А.Ф. Любовь в античной Греции / А.Ф. Чанышев / Философия любви. Под ред. Д.П. Горского; сост. А.А. Ивин. Ч. 1.— М.: Политиздат, 1990.— С. 36–68.
11. Шелер М. *Ordo amoris* / М. Шелер. Избранные произведения. — М.: Гнозис, 1994.— С. 341–372.
12. Andrew K. An Aristotelian Apology for Romantic Love / Электронный ресурс / Режим доступа: <http://www3.nd.edu/~cjournal/assets/files/05-06/aristotelian.pdf>
13. Cummins, W. Joseph, «Eros, Epithumia», and «Philia» in Plato // *Apeiron*, 15:1 (1981: June) p.10
14. Owens, Joseph, CSsR, An Ambiguity in Aristotle, *EE VII 2 1236a23–4* // *Apeiron*, 22:2 (1989: June) p.127–140.
15. Konstan D. Love and Friendship / David Konstan // *ΣΧΟΛΗ Vol II* (2) 2008 — P. 207–212.
16. Mhire J. J. Aristotle's Eudemean Ethics / A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts —, University of Louisiana at Lafayette, 2000–140 p.
17. Pakaluk M. Love and Friendship in Plato and Aristotle. by A. W. Price // *Mind, New Series*, Vol. 99, No. 395 (Jul., 1990), pp. 487–489.
18. Salim E. Embracing the half: Aristotle's revision of platonic eros and filia / A Thesis Submitted to the Office of Graduate Studies of Texas A&M University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts — Department of Philosophy, Texas A&M University, 2006.— 144 p.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2013 р.

Туренко В. Э. Концепт любви как эроса в «Эвдемовой этики» Аристотеля.

Автор статьи прослеживает на страницах «Эвдемовой этики» учение Аристотеля о любви как эросе. В данном научном исследовании доказывается оригинальность взгляда древнегреческого мыслителя любовь и его влияние на дальнейшее историко-философский дискурс.

Ключевые слова: *Аристотель, эрос, этика, любовь, человек, жизнь, философия любви.*

Turenko VE The concept of love as eros in «Eudemian Ethics» of Aristotle.

The author traces the pages of «Eudemian Ethics» Aristotle's doctrine of love as eros. In this research study proves the originality of the ancient Greek thinker view love and its impact on the future of historical and philosophical discourse.

Keywords: *Aristotle, eros, ethics, love, people, life, philosophy of love.*